

ARNAVUTLUK-KRUJA'DAKİ SARI SALTİK MAKAMI ETRAFINDA GELİŞEN İNANÇ VE RİTÜELLER *

Metin İZETİ **

Hilal OTYAKMAZ ***

Öz

Balkanlar, Osmanlı Devleti öncesinde Anadolu'dan gelen alperen-dervişlere ev sahipliği yapmıştır. Ayvaz Dedeler, Küçük-Büyük Abdallar, Derviş İsmail'ler gibi birçok "Horasan Ereni" Balkanlar'ın fethinin öncüsü olmuştur. Halk tarafından Horasan Ereni olarak bilinen bir diğer şahıs da, Sarı Saltık'tır. Sarı Saltık Balkanlar'da sevilen, barışçıl, fetihçi bir alperen olarak bilinmektedir. Sarı Saltık'ın günümüzde Balkanlar'da var olan makamlarından birisi de, Arnavutluk-Kruja'dadır. Halk tarafından ziyaret edilen ve kutsal kabul edilen türbe, makam, ziyaretgâh yerleri insanların inanç ve ritüellerini uyguladıkları alanlardır. Arnavutluk-Kruja'da dağda yer alan Sarı Saltık Makamı, Kruja'nın merkezine yakın yerde bulunan Sarı Saltık Ziyaretgâh'ı, Arnavutluk ve diğer ülke insanların yoğun olarak ziyaret ettikleri mekânlardır. Bu mekânlara farklı dine ve inanışa sahip insanlar ziyarete gelmekte ve kendi inançlarına uygun olan ritüellerini gerçekleştirmektedirler.

Alan çalışması kapsamında makalenin giriş kısmında, Arnavutluk-Kruja'da bulunan Sarı Saltık'ın Makamı hakkında bilgi verilmiştir. Makalede, halkbilimi alan çalışmasının "Yönlendirilmiş Röportaj ve Gözlem Tekniği"nden faydalanılmıştır. Çalışmanın devamında ise, Sarı Saltık'ın Makamı'nda ve Ayak İzi Ziyaretgâh'ında gerçekleştirilen inanca bağlı ritüeller verilmiştir. Bu makalenin sonunda, Kruja halkı tarafından "evliya" olarak tavsif edilen Sarı Saltık'ın, makamları vasıtasıyla unutulmadığı, yaşatılmaya devam edildiği yapılan alan çalışmasındaki röportajlarla kaydedilmiştir. Sarı Saltık'a atfedilen mekânlarda; mum yakma, akan sudan içme, içirme, kurban kesme, adak adama vb. uygulanan birçok inanış ve ritüel Sarı Saltık'ın unutulmadığının, nesilden nesile aktarıldığının göstergesidir. Bu kapsamda Sarı Saltık etrafında gelişen inanç ve ritüeller hakkında aktarılan bilgiler, Kruja'nın somut olmayan kültürel mirasına zengin bir birikim ile birlikte toplumsal değerlere de katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sarı Saltık, Arnavutluk-Kruja, makam, inanç, ritüel.

THE BELIEFS AND RITUALS RISING AROUND MAUSOLEUM OF SARI SALTİK IN KRUIË-ALBANIA

Abstract

Balkans have hosted alperen-dervishes from Anatolia before the Ottomans. Various "Khorasan Saints" like Ayvaz Dede, Küçük-Büyük Abdal, Derviş İsmail, have been pioneers of conquest of Balkans. Also, one of these Khorasan Saints is Sarı Saltık. Sarı Saltık is alperen who that is loved in Balkans and knows and peaceful victorious. Until recently, Sarı Saltık has had different mausoleums in seven different Balkan countries until recently. One of the existing Sarı Saltık's mausoleums at the present is the one in Kruië-Albania. Turbes (tombs) and maqams (mausoleums) are visited and considered sacred by people and they perform their spiritual rituals in these areas. Tomb of Sarı Saltık is located on mountain

* Makalenin Geliş Tarihi: 18.11.2016, Kabul Tarihi: 20.01.2017

** Prof. Dr., Kalkandelen (Tetova) Üniversitesi, Felsefe Bölümü, Sanat Felsefesi, Tetova/Makedonya, metin_izeti@yahoo.com

*** Araştırmacı- Yazar, hotyakmaz1@gmail.com

in Krujë-Albania and place of pilgrimage of Sarı Saltık is located on near the centre of Krujë, these places are intensely visited by people from Albania and other countries. People with different religions and beliefs are coming to these places, and practicing their rituals in accordance with their beliefs.

Information related to Sarı Saltık Mausoleum in Kruje, Albania is given in the introduction section of the article as part of the fieldwork. Article has been interpreted according to the “Guided Interview and Observation Technique”. Then, faith-based rituals performed in Sarı Saltık’s Mausoleum and in Place of Pilgrimage of Ayak İzi (Footprint) are given in the following sections of the article. At the end of this article, it has been stated that Sarı Saltık which is defined as ‘evliya’ (saint) by people of Krujë, is not forgotten and continues to be perpetuated by his monuments. All these are recorded in the interviews. Rituals that are performed in this area such as lighting a candle, drinking from the fountain, slaughtering animals etc. are the proofs that Sarı Saltık is not forgotten. Searching about Sarı Saltık contributes to the cultural heritage and social values of Kruje.

Key Words: Sarı Saltık, Krujë-Albania, maqam (mausoleum), belief, ritual.

1. Giriş

Kolanizatör dervişler, Balkanlar’a yerleşerek Osmanlı Devleti’nin gelecekteki fethini kolaylaştırmıştır. Bu dervişler Anadolu ile Balkanlar arasında köprü inşa ederek, yerleştikleri bölgeleri huzurlu iskânlar haline getirmişlerdir. Adı yüzyıllardır Balkanlar’da anılan bu dervişlerden birisi de, Sarı Saltık’tır.

Sarı Saltık *Saltıknâme*’de geçen kayıtlara göre Balkanlar, Afrika, Orta Asya kıtalarında fetihler gerçekleştirmiştir. Ebu’l Hayr-ı Rûmî, Sarı Saltık’ın hayatını ve gazalarını içeren *Saltıknâme*’yi yedi yılda tamamlayabilmiştir. Sarı Saltık fethettiği yerlerdeki beylerin kendi tabutunu istemeleri ile ilgili kavgaya düşmemeleri için vefatından önce oğullarına vasiyet eder. Bu vasiyet *Saltıknâme*’de Sarı Saltık’ın ifadesine göre: “Ben giderim! Siz beni yıkayıp, kefenleyin. Alıp mumumun yanına götürün. Çevredeki beyler sizden benim ölümü isterler. Birer tabut hazırlayın. Bir gece dursun, adamlarına verin. Ben o tabutlarda görüneyim. Benim tabutumu her yere koyun. Sizler de koydukları zaman görürsünüz. Beni on iki yere götürecekler. Her bir tabutta görünürüm” (Demir ve Erdem, 2013: 621). Bu ifadelere bağlı olarak *Saltıknâme*’nin devamında Sarı Saltık’ın tabutunu alan ülkeler; Eski Baba, Tatar Hanı, Eflak Meliki, Boğdan, Rus, Üngürüs, Leh, Çeh, Bosin, Berevati, Tuna Baba, Frengistan olarak geçmektedir (Demir ve Erdem, 2013: 621-622). Bu ülkelerin içerisinde Arnavutluk yer almamaktadır. Ancak Michael Kiel; Sarı Saltık’ın, fethettiği yerlere yaptığı hizmetlerden ötürü halkın onun adına sonradan makam, türbe oluşturduğunu, *Saltıknâme*’ye göre başlıcalarının: “Kalliakra (Bulgaristan), Babadağı (Romanya), Blagay (Hersek), Ohri (Makedonya), Kruja (Akçahisar / Arnavutluk), Rumelifeneri (İstanbul), Babaeski (Edirne), Bor (Niğde), Diyarbakır, Tunceli ve İznik” gibi merkezlerde pek çok türbe ve makamının bulunduğunu ifade etmektedir (Kiel, 2009: 149).

Doktora tezimiz “Sarı Saltık’ın Balkanlar’daki Makamları Etrafında Oluşan

Folklorik Unsurlar” kapsamında, Balkanlar’da yer alan Sarı Saltık’ın makamları araştırılmıştır. Sarı Saltık’ın önceden derlenen çalışmalarda yer alan makamlarından birisi de Arnavutluk-Kruja olarak geçmektedir. Alan çalışmasında Arnavutluk-Kruja’da günümüzde yoğun şekilde devam eden Sarı Saltık inanışlarını gözlemledik. Bununla birlikte Arnavutluk-Kruja’daki Sarı Saltık makamının ve ayak izinin Alexandre Degrand ¹ tarafından yapılan alan çalışması sonucunda yer aldığı ifade edildi (Degrand, 1901: 236-243).

W. Hasluck² Degrand’ı kaynak göstererek Sarı Saltık makamı olarak Kruja’ya, çalışmalarında yer vermiştir (Hasluck, 2013: 68-69). Hasan Kaleşi³ kendisinin derlediği bilgiler ile Degrand’ın derlediği bilgileri birlikte vererek Sarı Saltık’ın Balkanlar’ın diğer ülkelerinde yer alan makamları gibi Arnavutluk-Kruja’da da bir makamının olduğunu ifade etmiştir (Kaleşi, 1967: 50-54). Kaleşi bu dağın şimdi Sarı Saltık’ın Dağı olarak anıldığını öncelerde “Sen Spircon” olarak anıldığını ifade etmektedir. Kaleşi, Z.M.Harapi adlı bir şahsın 1933 yılında derlediği menkıbe ile 1901 yılında Degrand’ın çalışmasındaki derlenen menkıbelerin aynı olduğunu ifade etmektedir (Kaleşi, 1967: 54).

Hasluck, Kaleşi, M. Kiel’in çalışmaları dışında, Tayip Okıç “Sarı Saltık’a Ait Bir Fetva” makalesi”, F. Babinger “Sarı Saltık Dede” maddesi, Ahmet Yaşar Ocak *Popüler İslâm’ın Balkanlar’daki Destanı Öncüsü Sarı Saltık* kitabı, Necati Demir *Sarı Saltık Gazi* kitabı gibi kaynaklarda Sarı Saltık’ın makam ve türbeleri hakkında bilgiler yer almaktadır.

2. Arnavutluk-Kruja’da Sarı Saltık Kültü ve Anlatılagelen Kerametler

“Kruja, kabri olduğuna inanılan Sarı Saltık Dede kültü etrafında odaklanan bir Bektaşî tarikat merkezi olarak önem kazandı. XIX. yüzyılda Arnavut milliyetçiliğinin ortaya çıkışıyla birlikte bir direniş ve millî kimliğin sembolü haline geldi. 835’te (1431-32) Osmanlılar’ın yaptığı Arnavutluk tahririnde kasabanın adı Akçahisar şeklinde geçmektedir”(Kiel, 2002: 293-294).

Arnavutluk Sünniler ve Bektaşiler olmak üzere, her biri özel temsilciler tarafından yönetilen iki topluluktan oluşmuştur. Dünyanın en güçlü Bektaşî topluluğu Arnavutluk Bektaşileri’dir. Arnavutluk dünyada Bektaşî Tarikatı’nın merkezi olarak bilinmektedir. Arnavutluk’un Berat, Tiran, Kruja gibi bölgelerinde Bektaşilik yaygındır (Popovic, 1995: 18-19). Halk, bu şehirlerdeki Bektaşî Tarikatı’nı temsil eden mekânlarda, inanç ve ritüellerini uygulamaktadır. M. Kiel, Sarı Saltık’ın Arnavutluk-Kruja’daki Makamı ile ilgili 1583 tarihli bir kayıta uzun bir notun varlığından söz eder. Kayıta “Sarı Saltık Makamı’na giden yolun tamirinde görevlendirilen Müslüman cemaatten” bahsedildiğini, Müslüman sivillerin sayısının (tamirciler dahil), seksen bir haneye yükseldiğini nakleder (Kiel, 2000: 40-41). Bu bilgilere göre 1583 yılında Sarı Saltık’ın makamına ziyaretlerin gerçekleştirildiği

görülmektedir. Buna ek olarak Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*'nde Sarı Saltık'ı anma kapsamında törenlerin yapıldığı geçmektedir (Evliya Çelebi, 2011: 656). XVII. yy'da Sarı Saltık'ın anılmaya devam edildiği bildirilmektedir. Yapılan alan çalışması ile Arnavutluk'un Kruja bölgesinde Bektaşilerin yoğun olarak yaşadıkları gözlenmiştir. Kruja'da halk arasında Sarı Saltık, Hacı Bektaş-i Veli tarafından Balkanlar'ı fethetme ile vazifeli derviş ve asker olarak tanınır. Bu sebeple Kruja halkı Sarı Saltık'ı Bektaşî olarak tanımakta ve sahip çıkmaktadır. Arnavutluk-Kruja'da özellikle yerli halk Sarı Saltık'a olan saygısını, ilgisini ziyaretlerle devam ettirmektedir. Sarı Saltık ile ilgili anlatılan efsane, menkabe, inanışlar halkın dilindedir. Balkanlar'daki, Yunanistan, Bulgaristan gibi ülkelerde günümüzde Sarı Saltık'ın adını duyan, bilen insan sayısı azdır. Ancak Arnavutluk ve çevresinde Sarı Saltık ile ilgili menkabelerin, efsanelerin, inanışların aktarımı nesilden nesile sağlanılmaktadır. Jules Alexandre Theodore Degrand halk arasında derleme yaparak 1901 yılında yayımladığı *Souvenirs de la Haute-Albanie* adlı eserinde kendi ifadesiyle Sarı Saltık hakkındaki *legende* yani "efsaneyi" kısaca şu şekilde aktarır: "Kruja'da yaşayan bir hristiyan prens varmış. Bir gün bir ejderha Kruja'da dağın tepesindeki ortaya çıkmış. Ejderha, bu dağın mağarasında yaşıyormuş. Halk ejderhadan korunmak için her gün bir insanı ejderhanın yemesi için götürürmüş. Ejderhayı öldürmek için çok uğraşmışlar ama öldürememişler. Ejderhaya yemek götürmeye giden geri gelmediği için halk perişan haldeymiş. Ejderhaya yemek götürme sırası prensin kızına gelmiş. Bir gün Kruja'ya nur yüzlü, sakalları göğsüne kadar inmiş, tahta kılıcı ve selvi ağacından yapılmış sopası olan, yaşlı bir derviş gelmiş. Ertesi sabah yaşlı adam, yalnız başına yol almaya başlamış. Yolda gözleri yaşlı bir genç kıza karşılaşmış. Ona "Kızım benim neden ağlıyorsun?" diye sormuş. Kız ona ejderhanın hikayesini anlatmış ve ejderhaya gitmek istemediğini söylemiş. Prens halka sözünden dolayı, kızını ejderhaya göndermek zorunda kalmıştır. Kız ejderhaya gidenlerin geri gelmediğini bildiği için çok üzgünmüş. Yaşlı adam kıza: "Korkma kızım, seni terk etmeyeceğim. Ben de seninle geleceğim." demiş. Kız hıçkırarak ve inleyerek derviş takip etmiş. Biraz yürüdüktan sonra durmuşlar. Yaşlı derviş kıza: "Benim kafam bit ile dolu. Çok rahatsızım. Beni bu sıkıntıdan kurtarır mısın?" demiş. Kız gönülsüzce bu işe başlamış. Bu sürede uykuya dalan derviş yanağına düşen gözyaşı ile uyanmış. Ona: "Ağlama. Yolumuza devam edelim." demiş. Dağın tepesine fazla gecikmeden ulaşmışlar. Kız su istemiş. Yaşlı adam kayaya vurmuş ve kayadan su fışkırmış. Susuzluklarını giderdikten sonra yürümeye devam etmişler. Ejderha ise onları beklemekteymiş. Yaşlı adamın ayakları dizlerine kadar kayanın içine batmıştır. Kayalıklar bu batmadan dolayı düzleşmiştir. Derviş kıza, arkasında durmasını söylemiş. Canavar onları fark ettiğinde üç defa kendisine doğru çekmeye başlamış. Ama onları alamamış. Kaya onları kelepçeli gibi tutmuş. Derviş: "Bu olay ileride menkabe olarak anlatılacaktır." demiş. Tahta kılıcını çıkarmış ve canavarın peşine düşmüş. Ejderhanın yedi başını ve dilini yedi parçaya kesip cebine koymuş. Halkın söylemine göre derviş ejderhayı öldürmeyip kuyruğundan tutarak kuzeye fırlatmıştır. Böyle bir menkıbeyi halk inkâr etmemiştir.

Canavarı öldürmek zor olduğu için halk, dervişin canavarı fırlatmasını normal karşılamıştır. Bu sebeple bu hayvanın düştüğü yere de Lesh (Türkçe’de gebermiş hayvanların kokusu, pislik) demişlerdir. Bu iyilikten sonra herkes yaşlı adam ve kız ile şehre girmiştir. Canavarın öldürüldüğünü duyan halk çok sevinmiş. Kız babasına nasıl kurtulduğunu anlatmış. Prens kızını kurtaran kişinin bunu ispatlaması halinde kızını ona vereceğini söylemiş. Kızı kurtardığını iddia edenler delil gösterememişler. Kız, babasının yanında üç elma ile kendisini kurtarını beklemiş. Onu kurtaran doğru kişiyi görünce elmayı ona verecekmış. Prens şehirde yabancı olup olmadığını sormuş. Halk; yaşlı, sessiz bir adamın kahvahanede oturduğunu söylemişler. Derviş şatoya götürmüşler. Prens onu görünce birinci ve ikinci elmayı vermiş. Elmayı dervişin eline verdiğinde kız: “İşte benim kurtarıcım!” demiş. Yaşlı adam da elindeki ejderhanın parçalarını göstermiş. Ancak kız ile evlenmek istememiş. Derviş prene: “Biz dervişler kadın almayız, evlenmeyiz. Kızını ve servetini koru, senden sadece ejderhanın mağarasında yaşamama izin vermeni ve her gün bana yemek getirmeni istiyorum.” demiş. Prens: “Tamam. Ancak şu ejderhanın leşinden bizi kurtar. Çünkü kokusu tüm şehrimizi sardı.” demiş. İhtiyar mağaraya gitmiş. Kılıcıyla yere vurmuş ve neredeyse dağın tamamını ikiye bölecek kadar bir çukur açarak ejderhayı oraya gömmüş. Sonra birkaç yıl orada yaşamış. Kimseye zararı olmamasına rağmen özellikle Prens’in çevresindekileri korku sarmaya başlamış. Prens’e: “Bu ihtiyar, bir tahta kılıçla ejderhayı öldürebildiyse, dağı bölebildiyse, hepimizin kökünü kazıyabilir, her zaman başımızın üstünde, Tanrı aşkına başımızdan çekin!” demişler. Her gün yemeğini götürmekle görevli adam, bir gece ağlayarak dervişe bir karpuz götürmüştü ve: “Kaçabildiğin yere kaç. Seni öldürmeye gelmek istiyorlar.” demüş. Bıçağını karpuzla bölmek için koyan derviş: “Sana bunu hatıra olarak bırakıyorum!” demiş ve ansızın bir katırın üzerinde oradan uzaklaşmış. Ovadan ovaya atlayarak bir dağın tepesine varmış ve katırı orada bırakmış. Dört adımla Korfuz’a varmış. İlk adımı Kruja’ya yakın yerde, ikincisini Shah’ta, üçüncüsünü Durris’ta atmış. Bu yerlerde onun hatırası için birer tekke inşa edilmiştir. Buralar büyük bir saygı yeridir. Korfuz’da öldüğü söylenmiştir” (Degrand, 1901: 236-241).

Ayrıca Degrand çalışmasına şu bilgiyi de ekler: “Krujalılar Sarı Saltık için, Pirew’de Hacı Bektaş’ın yanında yetişen bir derviş olduğunu ve çoban olarak hizmet ettiğini söylerler. Bir gün hocası ona dedi ki ‘Haydi, Saldık saldım seni’. O zamandan beri Saldık, Saldım ismi sarı saçlarından ötürü Sarı Saldık veya Sarı Saltık’ olarak değiştirmiştir” (Degrand, 1901: 240). Arnavutluk Kruja’da halkın dilinde anlatılan, bilinen Sarı Saltık ile ilgili derlediğimiz bilgiler genel olarak bizi aynı menkabeğe ulaştırmaktadır.

Sarı Saltık ile ilgili önemli kaynaklardan birisi de Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*’dir. Evliya Çelebi Sarı Saltık’ın makamlarını gezmiştir. *Seyahatname*’de Sarı Saltık ile ilgili ejderha olayını iki yerde zikreder. Arnavutluk-Kruja’da derlenen ejderha olayı, *Seyahatname*’de yer alan Bulgaristan-Kaliakra’daki olaya göre farklı motiflerle aktarılmıştır (Evliya Çelebi, 2008: 158-162).

Sarı Saltık ile ilgili Arnavutluk-Kruja'da bahsedilen menkabelerde genel olarak Sarı Saltık'ın ejderhayı tahta kılıçla öldürmesi önemli bir motif olarak değerlendirilmelidir. Sarı Saltık'a tahta kılıcı Hacı Bektaş-ı Veli vererek, Rum ülkelerine mücadeleye, fethe göndermiştir (Duran, 2005: 95a). Tahta kılıç semboliktir. Veli dediğimiz kişiler halkın ihtiyaçlarını gideren, kalp kırmayan, yardımsever kişilerdir. Kalp dahi kırmayan velilerin kılıç ile gezmeleri özellikle İslamiyet ile tanışmamış topluluklar için korkutucu bir araç olabilir. Alperen-gazi veliler halka İslamiyet'i aktardıktan sonra halkı bu anlatılara inandırmak için kerametler gösterirler. Tahta kılıç alperen-gazi veliler için bir keramet aracıdır. Halk bu kerametleri gördüğü zaman veli olan kişiye inanır ya da inanmaz. Sarı Saltık ile ilgili aktarılan olaylarda Sarı Saltık'ın gösterdiği kerametın sonucunda İslamiyete inanan büyük kitleler söz konusudur. Tahta kılıç ile ejderha öldürme menkabeleri yüzyıllardır anlatılagelen menkabelerdir. *Saltıknâme*'de bu konular ile ilgili ayrıntılı örnekler söz konusudur (Demir ve Erdem, 2013: 106).

A.Yaşar Ocak, velilerin tahta kılıç kullanmalarını onların ortak bir özelliği olarak sayar. Bu tahta kılıç ejderhayı öldürme, kâfirlerle savaşma gibi yerlerde kullanılır. Tahta kılıcın hikayesi, XIII.-XV yüzyıllara kadar gitmekle birlikte ilk Bektaşilerin velilik yönleri ile birlikte gazilik yönlerini de göstermektedir. Türk efsâne, destan, hikâye ve masallarında bu motife sıklıkla rastlanır. Tahta kılıç ile anılan veli şahsiyetlerin başında Sarı Saltık olmak üzere, Hacım Sultan, Otman Baba, Koyun Baba ve Demir Baba'da yer almaktadır (Ocak, 2005: 178-180-225). Sarı Saltık'ın gittiği Romanya-Babadağı ve diğer ülkelerde buna benzer menkıbe örnekleri yer almaktadır. *Saltıknâme*'nin de birçok kısmında ejderha örneğine yer verilmiştir. Halk Sarı Saltık'ın ejderhayı öldürmesinden dolayı onu büyük, yüce, kutsal kişi olarak tanımlamaktadır. Efsanede ejderhanın üç başlı ya da yedi başlı olması ve bir insanın bu ejderhayı öldürmesi kerametvâri bir olaydır. Arnavutluk-Kruja'da Sarı Saltık halkı müşkil bir durumdan kurtarmasından dolayı toplum tarafından kahraman modeline-kalıbına girerek halk tarafından kısa zamanda sevilmiş ve itibar görmüştür. Yüzyıllardır Sarı Saltık'ın unutulmamasının, onun ile ilgili bilgilerin nesillere aktarılmasının önemli sebeplerinden birisi budur. Performans Teori Kuramı'na göre alan çalışmasında Kruja'daki Sarı Saltık ile ilgili derlemeler, yukarıda bahsedilen halkın muhayyilesindeki tarihi Sarı Saltık ile örtüşmektedir. Kruja'da yüz yıl önce halkın anlattığı Sarı Saltık menkabeleri, efsaneleri, inanışları günümüzde halkın hayalinde canlı şekilde yaşamaya devam etmektedir.

3. Sarı Saltık'ın Makamı-Ayak İzi Ziyaretgâhı

Halk Sarı Saltık'ın ejderhayı öldürmesinden dolayı onu büyük, yüce, kutsal kişi olarak tanımlamaktadır. Bu sebeple Sarı Saltık'ın yaşadığı mekânlara da kutsallık atfetmişlerdir. Sarı Saltık'ın kutsal olarak kabul edilen makamı halkın ifadelerine göre 1176 metre yükseklikteki dağın zirvesindedir. İnsanlar bu makama ziyarete

sürekli gitmektedirler. Genel olarak Balkanlar'daki Sarı Saltık makamlarına bakıldığı zaman dağların ya da sakin yeşillik yerlerin seçilmiş olduğu görülmektedir. Dağ tarihimizde birçok anlamları içermesi sebebiyle özellikle sığınak, koruyucu, inziva yeri olmasından dolayı seçilmektedir.

“Dağın tepesinde, yaklaşık 600 metre yüksekte, Bektaşilerin türbe ve tekkesi görünürdü. O mekâna ‘Sarı Saltık Tepesi’ derlerdi. Sarı Saltık’ın bulunduğu tepeye, çevredekiler ‘Aziz Leş ve Aziz Spiridyon’ olarak da adlandırırılar. Tüm Bektaşî dervişleri arasında en tanınmış, Krujalıların en gurur duydukları kişi Sarı Saltık’tır. Sarı Saltık, kerametvari olayların tek azizi olarak bilinir” (Harapi, 1993:1). Sarı Saltık’ın halk arasında bilinen kahramanlığı dağ motifi ile birleştirilerek, Ali Berat Alptekin’in “İnsan Asıllı Dağ Efsaneleri” başlığı altında yer alabilir. İnsan Asıllı Dağ Efsanelerinde; tabiattaki birçok varlık insan ve insan ile ilgili olaylarla bütünleşmektedir. Halk düşüncesini, anlattığı efsanelerini dağın yapısına, yetişen bitkilerine bakarak, kahraman şahısla birleştirmektedirler (Alptekin, 2012: 177). Bu bilgiler ile ilgili olarak Sarı Saltık ile ilgili Arnavutluk-Kruja’da Krujalı Hüsen Y. Kavaçi şu olayı akatarmaktadır: “Sarı Saltık’ın ayak bastığı yerler, ‘kutsal izler’ olarak adlandırılır. Sarı Saltık Baba dervişin, aşırı sıcağtan dolayı teri yere dökülmüştü. Terinin döküldüğü yerde, ‘Aziz Leş’ denen bir çiçek açtı. Çok güzel kokusu olan bu çiçek, Nevruz’dan iki hafta önce açmaya başlar. İlginçtir ki ‘Aziz Leş’ denen bu çiçeği Krujalılar, kendi bahçelerinde yetiştirmek için alsalar da, Sarı Saltık Makamı hariç hiçbir yerde bu çiçek açmamaktadır” (Harapi, 1993: 2). Burada bahsedildiği üzere dağın sahibi olarak bilinen Sarı Saltık’ın dağın diğer unsurlarıyla da anılması söz konusudur. Dağ, kahramanı ile bilinerek ve kutsallaşarak kült haline gelmiştir. Dağın kült ve inanış haline gelmesinde bölgede bulunan halkın inanışlarını, ritüellerini yaşatmaya devam etmeleri ve bunları unutmamaları önemlidir. Halkın Sarı Saltık’ı unutmadıklarını gösteren bir başka delil ise; Sarı Saltık’ın Arnavutluk-Kruja’da bulunan heykelidir. Hazırladığımız doktora çalışması kapsamında Sarı Saltık’ın Balkanlar’da gezilen yedi ülkedeki makamları arasında sadece Arnavutluk-Kruja’da heykeli bulunmaktadır. Sarı Saltık’ın heykeli dağa yapılmıştır. Bu heykelin önünde Sarı Saltık için halk kurban kesmektedir.

Dağların, tepelerin mutasavvıfların her daim uğrak yeri olarak seçtikleri mekânlar olması tasavvuf içerisinde de işlenmiştir. Nakşi, Kadiri, Halveti, Mevlevi, Bektaşî ve diğer tarikatlerde sessiz, ıssız mekânlar insanın seyr-i sülûk sürecinde bulunması gereken yerlerdir. Dağ, tepe gibi yerler bu yüzden tercih edilir. Bu tarikatlerde dağ, tepe alanlarında yaşanan, aktarılan menkabeler fazladır. Yaşanılan olaylar vasıtasıyla o olayın yaşandığı dağ, tepe kutsallık kazanır ve tarih içerisinde kült halinde ritüellerle yaşatılır. Bu düşüncemizi Arnavutluk-Kruja’daki Bektaşilerin anlattıkları Bektaşî menkabelerindeki örneklerle destekleyebiliriz. Ayrıca *Hacı Bektaş-ı Veli Vilâyetnâmesi*’nde aktarılan bazı menkabelerdeki olayların dağlar da geçtiğine dikkat edilebilir. Hacı Bektaş-ı Veli ile Sarı Saltık’ın karşılaştıklarını aktaran menkabenin yeri

Arafat Dağı'dır. *Vilâyetnâme*'de Hırkadağı Menkabeti de dağların kullanımı ile ilgili başka bir örnektir (Duran 2007: 294-298). Buna ek olarak; Hacı Bektaş-ı Veli'nin inziva yeri olduğu bildirilen Arafat Dağı'nın eskiden beri birtakım ziyaret ve adaklara, dualara sahne olduğu bilinmektedir (Ocak, 2005: 114-118). Bu bilgiler dahilinde Sarı Saltık'ın adının dağa verilmesi, dağın ve çevresindeki diğer unsurların Sarı Saltık adıyla anılması halkın Sarı Saltık'a yükledikleri değer, inancın bir sonucudur. Degrand'ın yukarıda Sarı Saltık'ın makamı ile ilgili aktardıkları günümüze kadar muhafaza edilerek gelmiştir. Sarı Saltık için yer alan kabir, dağın giriş tarafında gri mermer ile kapalı bir boşluk kısmıdır. Buraya merdivenlerle inilir. Merdivenlerle inilen kısmın sonunda Sarı Saltık için gelen insanların mum ya da fitil yaktıkları küçük bir oda gibi yer vardır. Buradan aşağı inildiği zaman beş mezar daha yer alır. Kruja'da yaşayan kişiler bu mezarların yıllarca Sarı Saltık'ın bulunduğu bu makama hizmet etmiş muhiblerin olduğunu söylerler. Muhib, Bektaşiler'de kullanılan bir kavramdır. Muhib olmak için belirli manevi makamlardan geçmek gerekir ve bunun için de zaman gerekir. Yerine getirilmesi gereken kriterler sağlandıktan sonra gizli bir yemin veren kişi muhib kabul edilebilir (KK-8).

FW. Hasluck *Bektaşilik Tetkikleri* adlı kitabında: "Sarı Saltık ve ejder hikayesinin yeri Kruja olarak gösterilmektedir. Kahramanın adının katılması da şüphesiz, Arnavutluk'un bu kısmında bilhassa etkili olan Bektaşî tarikatına yakıştırılmalıdır. Kruja'da ejder gündüzleri bir mağarada, geceleri kilisede yaşıyordu. Müslüman kahraman tarafından prenses kurtarılmış ve ejder 'ehl-i sünnet' usulünce öldürülmüştür. Sonra kahraman da mağarayı mesken tutmuş, sonradan memleket halkının kendi hayatına kast etmek üzere fesat kurdukları haberini alınca buradan gitmiştir. Buradan üç geniş adımda uzaklaşmıştır ki, bunların her birinden bir ayak izi hatıra olarak kalmıştır. Bu menzillerin her birinde, vefat ettiği yer olan Korfu'ya kadar birer tekke yapılmıştır" (Hasluck, 2000: 96). Çalışmanın devamında Hasluck Degrand'ın aktardığı olaydan bahsetmektedir

Arnavutluk-Kruja'daki Sarı Saltık'ın ayak izi, Sarı Saltık'ın dağda bulunan Makamı'na giderken yol üzerinde Makam'a yaklaşık olarak yarım saat uzaklıkta bir tepededir. Degrand ve Hasluck'un bahsettikleri üzere Sarı Saltık ejderha olayından sonra yaşadığı Kruja Dağ'ında rahatsız edilince gitmeye karar verir. Kruja'daki dağdan Kruja'nın merkezine doğru inerken ayağını günümüzde küçük bir ibadethanenin bulunduğu tepedeki yere basar. Bu ayak izi günümüze kadar muhafaza edilerek gelmiştir. Ayak izinin etrafı kapatılmak suretiyle halen ziyaretgah yeri olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf 7-8-9). Ziyaretçiler, Kruja Dağı'ndaki Sarı Saltık Kabrine ziyaretten önce Sarı Saltık'ın ayağını bastığı bu yere ziyarete gelirler. Buradaki ziyaretlerinden sonra dağa çıkarlar. Çalışmamızın "İnanış ve Ritüeller" kısmında burada yapılan uygulamalara örnekler verilmiştir.

4. Sarı Saltık'ın Makamı ve Ziyaretgâhı'nda Gelişen İnanç ve Ritüeller

Arnavutluk-Kruja'daki Sarı Saltık'ın Makamı ve Ayak İzinde yaptığımız halkbilimi alan çalışmasında halk inanışlarının ortamlar üzerinde ritüeller ile desteklendiğini, iki kavramın bir bütün olarak değerlendirildiğini gözlemledik. İnanç ve ritüel kavramları halkbilimi alan çalışmalarında bütün olarak ortaya çıkan zengin içerikteki kavramlardır. Bu kavramlar yapılan çalışmalarda görüldüğü üzere birbiri ile değerlendirilen, yorumlanan kavramlardır.

İnanç; 1. Allah'a, bir dine veya insanüstü bir güce inanma, iman. 2. Bir düşünceye bağlı bulunma. 3. Görüş, kanaat (Ayverdi, 2011: 1422) şeklinde açıklanmaktadır. Ritüel ise; Bir din veya inanç sistemine ait ibadet, ayin, merasimler ve bu esnada uyulması gereken usul ve kurallardır (Ayverdi, 2011: 2624). Ritüel inanılan olgunun işlenmiş, uygulamaya geçilmiş şeklidir. İnsanoğlu herhangi bir olguya inandığı zaman, inandığı olgunun gerekliliği olarak uygulama yapmak durumunda kalır. İnançın gerekliliği olan uygulama yapma, ritüelleri doğurmaktadır. "Ne zaman kendinizi sıkıntıda hissederseniz, iyi mekânlara, türbelere, evliyalara gidin. O gidilen türbedekiler sizin sıkıntılarınızı bilirler. Bu yüzden insanlar makamdaki taşları öperler, farklı inanışlar uygularlar. Bu uygulamalarla kalplerini rahatlatırlar. Aslında insan fark etse, kutsal kendisidir, içinde olandır. İnsan bu yüceliği fark ettiği zaman kalbini de büyütür" (KK-2).

Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru* adlı kitabında inanç kavramını halkbiliminde kazandığı anlam açısından değerlendirmektedir. "Halkbilimi, belli bir toplumun eski dinlerinden miras alıp kendi çağının şartlarına uygulayarak yaşattığı yeni dininde, yaşam şartlarının gerektirdiğince yeni biçimler, yeni içerikler ve anlatışlarla oluşturduğu inanışlarla ilgilenir" (Boratav, 2013: 13). Bu çalışmamızda görüldüğü gibi, Sarı Saltık'ın Makamı'nda gerçekleştirilen uygulamaların kaynağı efsaneye, menkabeye inanmadır. Halk Sarı Saltık için "vazifeli derviş, asker, keramet sahibi" ifadelerini kullanmaktadır (KK-1). Bu ifadelerin söylenme sebebi Sarı Saltık ile ilgili aktarılan menkabe ve efsanelerde Sarı Saltık'ın göstermiş olduğu kahramanlık ve cesarettir. Halk arasında anlatılagelen menkabe, efsane, memorat gibi kavramlar halkın inanma ve inandığı olgulara karşı gerekli uygulama bilincini arttırmaktadır. Kruja'da Sarı Saltık Makamı'nda önceki yıllarda yapılan inanca bağlı ritüellere yenileri eklenerek inancın devamlılığı sağlanmıştır. Ayrıca Kruja halkı özellikle Ağustos-Eylül ayları arasında dağa çıkmaktadırlar. "Ağustos ayından itibaren Sarı Saltık'ı Anma Günleri başlamaktadır. Ağustos ayında anma günlerinin başlamasının sebebi, Sarı Saltık'ın dağdan ayrıldığı ayın menkabelere göre ağustos ayı olmasıdır" (KK-1). "Bu aylar dışında ziyaretler devam etmektedir. Halk atalarından duyduklarına göre; Sarı Saltık'ın makamının yani dağın, iyiliklerin, huzurun birleştiği, buluştuğu bir yer olmasından dolayı dağa gidip dua ederler" (KK-9-10).

“Arnavutluk-Kruja’da Anılan Sarı Saltık ve Bilinen Kerametleri” başlığının içeriğinde yer alan Evliya *Çelebi Seyahatnamesi*’nde Sarı Saltık’ı Anma Günleri ile ilgili aktarılan bilgiler bizi XVII. yy.’a götürmektedir. Bu törenlerin XVII yy.’da Sarı Saltık için yapılmaya devam edildiği anlaşılmaktadır. Michael Kiel, Sarı Saltık’ı Anma Günleri’ne bağlı olarak yapılan ziyaretlerin 1967’ye kadar, her yıl 22 Ağustosta gerçekleştirildiğini ifade etmektedir (Kiel, 2000: 37).

Sarı Saltık için yapılan uygulamalar ülkede uygulanan rejimlere bağlı olarak 1970’li yıllarda seyrekleşmiştir. “Eskiden ağustos-eylül tarihleri için türbeye gelen halk öğleden sonra üst taraftaki kayalıklara çıkıp eğlenerek geceyi geçirir ve güneşin doğuşunu silah atarak karşılarlarmış. Komünizm ile Sarı Saltık’ın Makamı’na ziyaret yasaklanmıştır, ancak buna rağmen insanların ömürlerinde en azından bir kere gitmeleri gerekliliği inancına devam edilerek ziyaretlerin devamlılığı sağlanılmıştır. Mondî Dede Baba (KK-2) bu dönemde kutsal yerleri ancak birkaç kişi olarak ziyaret edebildiklerini söylemektedir. Şüphesiz güneşin silahla karşılanması günümüzdeki Sarı Saltık Günleri’nde tamamen ortadan kalkmıştır. Komünist sistemden sonra Bektâşî Dünya Merkezi türbeyi restore ederek yeniden faaliyete açmıştır” (Bartl, 1998: 184). Komünizm rejiminden sonra insanlar ziyaretlerini istedikleri şekilde gerçekleştirmektedirler. Günümüzde halkın Sarı Saltık’ı Anma Günleri ile ilgili yaptıkları uygulamalar ise şu şekildedir:

14 Ağustos-14 Eylül arası her yıl “Sarı Saltık Günleri”olarak burada kutlanılmaktadır. Bu zaman aralığında insanlar dağa çıkıp kurban kesmektedirler. Dağa, Sarı Saltık’ın yaşadığına inanılan mekâna özellikle gelenler ve getirilenler: Yeni doğan bebekler, normal hastalığa sahip olan ya da ruh hastalıklarına, sıkıntılara sahip olanlar, hasta olmamak ve sıkıntıya maruz kalmamak için her yaşta insan.

Kurban edilen hayvanın başı makam denilen heykelin yanında bırakılıp, hayvanın vücudu yoksullara dağıtılmaktadır. Halkın kurban kafasını bırakmalarının sebebi: “Biz Sarı Saltık’ı ziyarete geldik. Ziyaret yerindeyiz. Kestiğimiz kurban, yaptığımız hayır bilinsin. Sarı Saltık’ın makamında da kurban başı vardır. Bunun özel bir sebebi yoktur. Ayrıca insanlar dağın içerisinde yer alan sudan doldururlar. Bu suyun kutsal olduğuna inanırlar. Su, Sarı Saltık’ın elinin değdiğine inanıldığı için kutsaldır. Dertlere, hastalıklara iyi geldiği halk arasında bilinir” (KK-5). Bu dağa Sarı Saltık’ın makamını ziyaret etmeye gelen kişiler genellikle şu ritüelleri yaparlar: 1-Kurban 2-Dağı gezme, ziyaret etme 3- Dilek, Hacet Namazı ve dua. 4-Kutsal sudan içme ve sudan yanına alma. 5-Mum yakma. (Mum yakma geleneğini çoğu Arnavut Müslümanlar yapmaktadır. Dışarıdan gelen insanlardan yakmayan olmaktadır.)

Halk buraya doğa güzelliği ve Sarı Saltık’ın Makam’ını ziyaret için gelmektedir. Farklı milletlerden ve dinlerden, özellikle Hristiyanlardan gelen çoktur. Sarı Saltık’ı ziyaret gelen farklı dinden insan kitleleri, Sarı Saltık’ın kutsiyetine inanmaktadırlar. Onlar da kurban kesip, mum yakmaktadırlar. Buraya yakın bir kilise de var. Müslümanlar da orayı ziyaret etmektedirler.

Mum yakma ile ilgili olarak *Saltıkname*'de, Rahiplerin gündüz Mesih Mumu yaktıklarını gören Sarı Saltık: "Ben de bir mum yakayım. Muhammed mumu olsun, ta kıyamete kadar yansın. Gece-gündüz hiç sönmesin. Nice gazilerin canı, O'na pervane olsun. Yalnız siz ihmal edip yağın eksik bırakmayın. Fitile gerek olmasın. Bu diyara, Sünni ve adil padişahlar hükümsün. Bu onların devletinin mumudur. Bu yandıkça onlar mutlu olsunlar" dedi (Demir-Erdem, 2013: 279). Sarı Saltık'ın makamlarında mum yakma geleneğinin buraya dayandırılması mümkün olabilir.

"Bektaşiler dağda meydan zikri yapıyorlar. Bu zikir Bektaşî usulüne göre yapılmaktadır. Ben burada sorumluyum ama zikri diğer babalar yaptırıyor. Ayrıca ziyarete gelen insanların çoğu Sarı Saltık'un hayatını bilmeden, okumadan ziyarete gelmektedir. Sarı Saltık ile ilgili anlatılan menkıbeler ve rivayetlerde, Sarı Saltık kutsal bir kişi olarak tasvir edildiği için halk Sarı Saltık'ı ziyarete gelmektedir. Ayrıca burası "Bektaşilerin Kutsal Yeri" olarak da bilinmektedir" (KK-5). Bu aktarılanlarda halk Sarı Saltık'ı ziyaret ederken mum yakma ritüelini sık şekilde gerçekleştirmektedir. Bunun sebebini Bektaşiler şöyle açıklamaktadır: "Ayrıca 24 Ağustos'ta çoğu Hristiyanların, Bektaşilerin, Sarı Saltık için yukarı dağa çıktıkları aktarılır. Dağda Sarı Saltık'ı anam programlarının yapıldığı, insanların içlerinden dua ederek mum yaktıkları görülür. Ortalık bu şekilde yakılan mumlarla dolmaktadır. Ama bazı kişiler, genellikle mum yerine fitil alıp kandil yaktıklarını söylemektedirler. Kandil yakma sebepleri ise, mumun hızla erimesi ve kandilin daha kalıcı şekilde varlığını sürdürmesidir. Ayrıca kandilin Müslümanları temsil etmesidir. Kandil yakan insanlar özellikle Sarı Saltık'ın makamında yakacakları kandili ya da kandili yakacak zeytinyağını kendi evlerinden getirmeye dikkat etmektedirler. Bunun sebebi, evlerine bereket, huzur gelmesi içindir" (KK-9-10). Kabirde ya da makamda yakılan mumun özelliği ile ilgili Evliya Çelebi *Seyahatnamesi* "Sarı Saltık Baba Sultan Ziyaret Yerinin Özellikleri" başlığında ayrıntılı bilgi yer almaktadır (Çelebi, 2008: 627). "Sarı Saltık Anma Günleri" dışında halkın Sarı Saltık'ın yaşadığı makamı ziyaret ettiği zaman makamın yer aldığı dağın iç kısmındaki yere eşyalarını bıraktıkları ifade edilmektedir. Eşyalarını bırakan kişiler, bırakılan eşyaları biraz bekleddikten sonra almaktadırlar. Kıyafetleri bırakmaktaki amaçlarının, bırakılan kıyafetleri giyecek şahısların bu kıyafetler vasıtasıyla huzur, mutluluk bulmalarındır. Bunun dışında halk; Sarı Saltık'ı ziyaret ederken iyiliklere, güzelliklere bu makamın vesilesiyle nail olmak için, gündelik hayat için dualar etmektedir. Küçük bebekleri, çocukları ruhları küçüklükten huzur, ferah bulsun diye bu makama getirmektedir (KK-11). Halk Sarı Saltık'ın Makamı'nı İslam Dini'nde yer alan önemli günler içerisinde ziyaret etmeye dikkat etmektedir. Alan çalışmasında bunun ile ilgili görüşülen bir kişi şunları aktarmaktadır: "Benim akrabalarım Aşure Günü'nde Sarı Saltık'ın dağdaki ve Kruja'nın girişindeki ayak izinin olduğu makama ziyarete giderler. Aşure Günü önemli bir gündür. Halk arasında duaların kabul olduğu önemli, kutsal bir gündür. Bu kutsal günü kutsal bir mekâna giderek değerlendirmek gerekliliğine inanırlar. Kruja halkı kutsal gün ve gecelere önem verir ve bu konulara sahip çıkar (KK-8). Önemli günlerden olarak görülen yılbaşı günü

halk Sarı Saltık'ı ziyarete gitmektedir. Yılbaşı günü ziyarete gitmelerinin sebebini, hayırlı bir yıl geçirme isteğinden ötürü diye ifade etmektedirler (KK-9-10).

5- Sarı Saltık Makam'ını Ziyaret Eden İnsanların Genel Olarak Gerçekleştirdikleri İnanış ve Ritüeller:

1-Halk tarafından kutsal kabul edilen hastalıklara şifalı su olarak bilinen sudan içme, hastalıklarına sürme (Müslüman olmayanlar da bunu yapmaktadırlar). 2-Evlenmeden önce ve evlendikten sonra Makam'a ziyaret ve dua etme. 3-Hamile kalamayan bayanlar yedi gün boyunca Makam'a ziyarete gitme. 4-Bektaşî mekânında zikir geleneği. 5-Türbede bağış yapma, dua etme, dua isteme, istiare namazı kılma, ya da başkasına kendi dileği için hacet namazı kıldırma. 6-Sarı Saltık'ın ruhuna kurban kesip, bağışlama. 7-Eşya bırakma, bekletme, 8- Mum yakma. Bektaşîler tarafından özellikle güneş batımında mum yakma, (mum yakma geleneğini genellikle Arnavut Müslümanlar yapmaktadır. Dışarıdan gelen insanlardan mum yakmayan olmaktadır) 9-Kandil yakma-kandil için zeytinyağını evden çıkarma. 10-Sarı Saltık için gazeller şarkılar okuma.

6- Dağa, Sarı Saltık'ın Yaşadığına İnanılan Mekâna Özellikle Gelenler ve Getirilenler:

- 1-Yeni doğan bebekler,
- 2-Normal hastalığa sahip olan ya da ruh hastalıklarına, sıkıntılara sahip olanlar,
- 3-Hasta olmamak ve sıkıntıya maruz kalmamak için her yaşta insan.

Aktarılan bu inanış ve inanışa bağlı ritüeller halk tarafından veli olarak bilinen kişilerin makam, türbe gibi kutsaliyet arz ettikleri yerlerde sıkça görülmektedir. Gilles Veinstein'in yaptığı çalışmada; Kosova'daki Djakovica kentinde bulunan Sadiye tekkelerinden biri olan "Tebdil Tekkesi'nde" menteşeler ile kapıya benzeyen bir tarafı kaldırılan bir sanduka gördüğünü ve özellikle ruh hastalığına sahip kişilerin bu sandukaya doğrudan uzanarak geceyi sandukanın içerisinde geçirebildiğini (Veinstein, 2011: 128) aktarmaktadır. Bu örneğin benzerlerine Sarı Saltık'ın Kruja'daki makamında da rastlamaktayız. Halkın her kesiminden insan gittiği türbedeki ya da makamdaki şahısa dua ederek, yardımlarda bulunarak ondan kendisi ve ailesi için beklentiye girmektedir. Kruja'daki Makam'da yaşanıldığı gibi farklı türbe ve makamlarda da buna benzer olaylar yaşanılmaktadır. Veinstein'in aktardığı bir diğer adet buna örnektir. Evliyanın mezarına kapla su getiren halk, gece boyunca evliyanın mezarı üzerine bırakılan kaptaki suyu hastasına içirir. Aynı şekilde hastanın atleti veya başka bir kıyafeti bir gece boyunca mezarın üzerine bırakılır ve sonra hastaya giydirilir (Veinstein, 2011: 128).

Yukarıda yaşanan olayda görüldüğü üzere, suyun halk tarafından kutsal olduğuna inanılması sonucu hasta çocuğa içirilmesi ve sonucunda şifa beklentisine girilmesi gözlemlenir. Hasta olan kişinin atlet bırakması olayı Sarı Saltık'ın Kruja'daki Makamı'nda da görülen bir ritüeldir. Sarı Saltık'ın ayak izinin bulunduğu ziyaretgâh için de birçok inanış ve ritüel söz konusudur. Ziyaret yerinin görevlisi bu mekân ile ilgili şunları söylemektedir: “İki yıldır buranın türbedarıyım. Bu vazife bana dedemden kaldı. Sarı Saltık gibi dervişlere inanıyorum. Biz çok zengin bir aileydik. Babamın bir gün eli kesildi. Çok acı çekti. Yakında olan bir derviş geldi ve babamın eli için kurban kestirdi, dua etti. Babam iyi oldu. Ben bunu yaşadım. Bu dervişlerin iyiliklerini unutamayız. Deniz üzerinden gelmişler, nice fetihler yapmışlardır. Bizim hükümetle aramızda çok kavgalar oldu. Diyorlar ki: “Tekkeler, makamlar olmasın. Sadece camiler olsun, halk için yeterlidir. Komünizm işte. Yıkıp, kül etti, her şeyi. Biz insanlar biriz. Neden böyle oluyor. Çok üzülüyorum. Kruja çok huzurlu, inançlı bir şehirdir. Ben babamdan bu vazifeyi öğrendim. Önceden rejimden dolayı bu kutsal mekânlar hep kapalıydı. İnsanlar dinlerini yaşayamadan göçtüler. Birçok dini meseleyi sonradan, yeni öğreniyoruz. Ağlayanlar buraya geldikleri zaman susuyorlar ve huzura eriyorlar. Bu makama gelen insanların yaptıkları bazı inanışlar ve ritüeller vardır. Gelen insanlardan bazıları şunları okur: 1-Besmele, 2-Lâilâhe İllâllâh Muhammedür-Resûlullâh, 3-Üç kere Allahû Ekber. Bunları dedikten sonra yere kapanıp, ayak izini öperler. Çok uzun durmazlar. Uzun Kur'an okuyan pek yoktur. Kalplerinde ne istekleri varsa, dua ederler. Devamında ise, mum yakarlar. Sadaka niyetli para veren de çok olmaktadır” (KK-17).

Halkbilimi alan çalışması kuram ve yöntemlerine bağlı olarak performans icra teorisi ve gözlem tekniklerine göre Ziyaretgâh'ta yaptığımız çalışma sonucunda; Sarı Saltık'ın ayak izinin bulunduğu camekân kısıma insanların ellerini sürüp sonrasında elleriyle yüzlerini, vücutlarını sıvazladıklarını gözlemledik. Neden bu şekilde yaptıklarını sorduğumuz zaman genel olarak halkın; Sarı Saltık'ın ayağının da kendisi gibi kutsal olması ve o kutsallığın kendilerine geçerek, korunacakları düşüncesine sahip olmalarıdır. Bunu Sarı Saltık'ın Makamı'nın bulunduğu dağdaki mekânlara da yapmaktadırlar. Sarı Saltık'ın dağdaki Makamı'ndaki odaya girerken kapıyı ve Bektaşî dedelerinin asılı olan fotoğraflarını öpme, ziyaret bitiminden sonra kapıdan çıkarken sırtlarını içeriye dönmeden çıkma ritüellerini uygulamaktadırlar. Bunları yapma sebepleri olarak da, büyüklerinin saygıdan dolayı böyle uyguladıklarını ve kendilerine de bu şekilde öğrettiklerini ifade etmektedirler. Halkbilimi alan çalışmasında derlediğimiz bu bilgiler ile gündelik hayattaki inanış ve ritüellerin halkın hayatında önem bir yere sahip olduğunu ve insanların ritüelleri uygulamak için ihtiyaç hissettiklerini gözlemledik. “Ritüel sayesinde insan, umudunu yeniler; dinginliğe kavuşur. Bir türbeye gitmek, hayallerin peşinden koşmak demektir. Türbe ve orada bulunan ağacın insanoğlunun arzularını doyuracak tüm potansiyelleri üzerinde taşıdığına inanılır” (Karakaş, 2014: 172).

Arnavutluk-Kruja'da Sarı Saltık adı ile anılan her mekânda inanış ve ritüellerin yapıldığı gözlemlenmiştir. Doktora çalışmamızda; Evliyâ Çelebi'nin *Seyahatnamesi*'nde yoğun olarak bahsedilen Sarı Saltık'ın Romanya-Babadağ'daki makamına günümüzde ziyaretlerin genel olarak turistik amaçlı olduğunu ve Sarı Saltık'ın Makam'ına ziyaretlerin sık olarak gerçekleşmediğini gözlemledik. Ziyarete gelen kitle diğer şehirlerden özellikle Bektaşî-Alevî kitledir. Babadağ'ın halkı ziyarete çok gitmemektedir. Ancak Arnavutluk halkının Kruja'da Sarı Saltık'ın makamına yaptıkları ziyaretleri, bu ziyaretlerdeki inanç ve ritüellerini devam ettirmeleri Sarı Saltık'a sahip çıktıklarını, onu unutmadıklarını göstermektedir. Özellikle Sarı Saltık'a yoğun ziyarete giden kesimin Bektaşîler olması da önemlidir.

7. Sonuç

Halk tarafından ziyaret edilen ve kutsal kabul edilen türbe, makam, ziyaretgâh yerleri insanların inandıklarının uygulama alanlarıdır. Halkın her kesiminden insan gittiği türbedeki ya da makamdaki şahsa dua ederek, yardımlarda bulunarak ondan kendisi ve ailesi için beklentiye girmektedir. Arnavutluk-Kruja'daki dağda yer alan Sarı Saltık Makam'ı, Kruja'nın merkezine yakın yerde bulunan Sarı Saltık Ziyaretgâh'ı Arnavutluk ve diğer ülke halklarının yoğun olarak ziyaret ettikleri mekânlardır. Bu mekânlara birçok farklı dine ve inanışa sahip insanlar ziyarete gelmekte ve kendi inançlarına uygun olan ritüellerini gerçekleştirmektedir. Yapılan halkbilimi alan çalışması sonucunda Arnavutluk-Kruja'daki Sarı Saltık Makamı, Ziyaretgâh'ı kapsamındaki yazılı kaynaklar genel olarak günümüzde halkın aktardığı sözel kaynaklarla uyumaktadır. Halk, aktarılan bu sözel kaynaklı menkabeler ve inanışlara inandığı ve saygı duyduğu için Sarı Saltık'ın makamına önemli gün ve geceler dışında da sürekli ziyarete gitmektedir.

Makam ya da türbe sahibi kişiler belirli güçlere sahip olduklarına inanılır. İnsanlar tarafından kutsal kabul edilen bu kişilerin türbeleri ya da makamları etrafında yer alan her nesne de kutsal kabul edilmiştir. Bu güçlerini halka gösterme yolunda çevrelerinde kullandıkları eşyalar, dokundukları taş, kayalık, dağ vb. mekânlar vefatlarından sonra da halk tarafından korunmuştur. Korunma ile birlikte çok çeşitli inanç ve ritüellere de ev sahipliği yapmıştır. Halk bu inanç ve ritüelleri atalarından gördüğü ve duyduğu üzere emanet kabul edip uygulama ihtiyacı hissetmiştir. Sarı Saltık Arnavutluk-Kruja'da ritüeller ile bütünleşerek günümüzde adını yaşatmaya devam etmektedir. Balkanlar'a Osmanlı öncesi fetih amaçlı giden birçok alperen dervişlerin kabirleri günümüzde halk tarafından bilinmemektedir. Alan çalışmasında Sarı Saltık'ın Makamlarını incelerken halk tarafından hayatları hakkında fazla bilginin yer almadığı farklı alperenlerin kabirlerini öğrenme imkânı oluşmuştur. Örneğin; Kruja merkezde binaların arasında kalan Küçük Abdal Türbesi'dir. Diğer bazı türbelerin ise, komünizmden dolayı yıkıldığı ifade edilmiştir. Günümüzde korunmaya çalışılan Arnavutluk-Kruja'daki Sarı Saltık'ın makamı

gibi yerler azalmaktadır. Kruja'da Sarı Saltık'a sahip çıkılmasında Kruja'da yaşayan halkın Müslüman olmaları ve atalarından tevarüs eden mirasa sahip çıkılmaları ön plandadır. Görüşülen kaynak kişiler Kruja halkının inanış ve ritüelleri korumaması, unutmaması durumunda dininden, dilinden ve kültüründen uzak bir Krujaolacağını ifade etmektedir. Komünizm zamanı bunun acı örnekleri verilmiştir. Bu sebeple halk bilinçlenerek örf, adet, inanış kurallarını devam ettirmeyi kendilerine bir borç bilmektedir.

Sonnotlar:

¹ Jules Alexandre Theodore Degrand 1844-1901 yılları arasında yaşamış Fransız bir yazar ve diplomattır. Konuştuğu insanlardan duyduklarını ve gördüklerini yazıya aktarır. Arnavutluk'tan ayrıldıktan iki yıl sonra yani 1901 yılında *So uvenirs de la Haute-Albania* (Arnavutluk Hatıraları) adlı eserini yayımlar. Eser dönemin Arnavutluk'unu en iyi anlatan kitaptır (Çağlayan, 2014:102).

² F.W.Hasluck 1878-1920 tarihleri arasında yaşamış İngiliz tarihçi ve arkeologdur. I.Dünya Savaşı öncesinde Türkiye ve Yunanistan olmak üzere Balkanlar ve Ortadoğu'da birçok kazı yapmış, önemli arkeolojik bulguya imza atmış ve gezdiği yerlerin tarihi ve kültürleri hakkında da bilgi vermiştir (Hasluck, 2013:kapak)

³ Hasan Kaleshi, 1922-1976 tarihleri arasında yaşamış Makedonyalı şarkiyatçıdır. Kaleshi'nin Türkoloji ve tarih alanında yaptığı çalışmaları on dilde yayımlanmıştır. Türkler'in dört yüz yıl boyunca Balkanlar'da meydana getirdiği İslam kültür ve medeniyetine ait araştırmalara sahiptir (İsen, 2001:258).

Kaynaklar

1. Sözlü Kaynaklar

- KK-1: Baki Dolma, Kruja, 1938, Üniversite, Yazar. (19.08.2015)
- KK-2: Edmond Brahimaj, Tiran, 1960, Dünya Bektaşî Merkezi'nin Başkanı. (20.08.2015)
- KK-3: Arjan Gjikota, Tiran, 1983, Master, Öğretmen. (17.08.2015)
- KK-4: Aykuna Hoppe, Tiran, 1982, Doktora, Akademisyen. (17.08.2015)
- KK-5: Baba Halil Curri, Fushe Kruja, 1948, Lise, Kruja'daki makam sorumlusu. (17.05.2015)
- KK-6: Sadig Balla, Kruja-Vjec, 1951, Üniversite, Ekonomist. (17.05.2015)
- KK-7: Shpetim Sela, 1975, Mamurras-Kruja, Lise, Esnaf. (18.05.2015)
- KK-8: Olsi Pengili, Kruja, 1979, Üniversite, Kruja Belediyesi'nde çalışıyor. (15.04.2016)
- KK-9: Lindita Herri, Vjec-Kruja, 1967, Lise, Esnaf. (19.08.2015)
- KK-10: Arbis Herri, Vjec-Kruja, 1993, Üniversite, Öğrenci. (19.08.2015)
- KK-11: Genc Çitozi, Kruja, 1969, Lise, Telekom'da çalışıyor. (17.08.2015)
- KK-12: Avni Lala, Arnavutluk, 1985, Üniversite-Doktora, Araştırmacı. (12.07.2016)
- KK-13: Nurten Mahmudi, Tulça-Romanya, 1982, Üniversite-Master, Tulça Türk Birliği'nde çalışıyor. (26.05.2016)
- KK-14: Hyrije Hysa, Vjeco-Kruja, 1955, Lise, Esnaf. (21.08.2015)
- KK-15: Hyrije Veseli, Kruja, 1960, Lise, Esnaf. (21.08.2015)

- KK-16: Kujitim Hysa, Vjeco-Kruja, 1951, Lise, Esnaf-Muhib. (21.08.2015)
 KK-17: Neki Emini, Erseka-Kruja, 1946, Ortaokul, Türbedar. (20.08.2015)
 KK-18: Artan Kullaj, Karca-Kruja, 1972, Lise, Teknisyen. (20.08.2015)

2. Yazılı Kaynaklar

- Alptekin, A. Berat. (2012). *Efsane ve Motifleri Üzerine*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ayverdi, İlhan v.d. (2011). “İnanç”. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, c.2. Yay. Haz. Kerim Can Bayar, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- . (2011). “Ritüel”. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, c.3. Yay. Haz. Kerim Can Bayar, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Babinger, Franz. (1986). “Sarı Saltık Dede”. *MEB İslâm Ansiklopedisi*, c.2, İstanbul: MEB. Yay., s. 220-221.
- Bartl, Peter. (1998). *1878-1912 Milli Bağımsızlık Hareketleri Esnasında Arnavutluk Müslümanları*. Çev. Ali Taner. İstanbul: Bedir Yayıncılık.
- Boratav, Pertev.Naili. (2013). *100 Soruda Türk Folklorü*. Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Çağlayan, Bünyamin. (2014). “Alexandre Degrand Tarafından Kruja’da (Arnavutluk) Derlenen Sarı Saltuk Efsanesi”. *Balkanlara Gidişinin 750. Yılında Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Köstence, Romanya: Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Yayınları, 101-112.
- Çelebi, Evliyâ b. Derviş Mehemed Zillî. (2008). *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*. c.2, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff, Zekeriya Kurşun, İbrahim Sezgin. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- . (2008). *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*. c.3, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- . (2011). *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*. c.8, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Degrand, J. A. Theodore. (1901). *Souvenirs De La Haute-Albanie*. Paris: Rue-Bernard Palissy Yayınları.
- Demir, Necati ve M. Dursun Erdem. (2013). *Saltuknâme*. İstanbul: UKID-Alioğlu Yayınları.
- Demir, Necati. (2015). *Sarı Saltık Gazi*. İstanbul: Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Duran, Hamiye. (2007). *Vilayetname*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hadžjahić, Muhamed. (2010). *Zbornik Radova, Tri Etape U Historijatu Tekija Na Vrelu Bune U Blagaju (Bogomilska, Bektašijska i Halvetijska)*. Mostar: Muftijstvo Mostarsko Medžlis Iz Mostar Yayınları.
- Harapi, Z. M. (1933), “Sarı Saltık”. *LEKA Dergisi*, 5, 1-3.
- Hasluck, F. William. (2000). *Bektaşilik Tetkikleri*. Çev. Ragıp Hulusi. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- . (2012). *Sultanlar Zamanında Hıristiyanlık ve İslam*, C.I. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- (2013). *Sultanlar Zamanında Hıristiyanlık ve İslam*, C.II. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İsen, Mustafa. (2001). “Hasan Kaleşi”. Erişim Tarihi: 10.07.2016. <https://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=d240258>
- Kaleşi, Hasan. (1967). “Arnavut Söylentilerinde Sarı Saltuk”. *Sesler Aylık Toplum Sanat Dergisi* 3, 43-60.
- Karakaş, Rezan. (2014). “Siirt Halk Kültüründe Kutsal Ağaç ve Türbeler”. Erişim Tarihi: 14.07.2016. <http://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=102&Sayfa=153>.
- Kiel, Michael. (1978). “Babadag-Dobruca’daki Sarı Saltık Türbesi Tarihi ve Mimari Kısa Notlar”. *GDAAD* 6-7, 205-227.
- (1980). “Sarı Saltık ve Erken Bektaşilik Üzerine Notlar”. Çev. Fikret Elpe. *TDAD* 2, 25-36.
- (2000). “Bektaşî Ocağı’nın Arnavutluk’taki Kuruluş Tarihine Dair Not (1567-1568’de Kaydedilen Kruja’daki Sarı Saltuk Dede Ocağı”. Çev. Cemal Çakır. Erişim Tarihi: 13.07.2016. <http://atif.sobiad.com/sobiadfiles/sobiadarsiv2/TBTKK/TKHBVAD/320.pdf>.
- (2002). “Sarı Saltuk”. Erişim Tarihi: 28.06.2016. <http://www.tdvia.org/dia/ayrmetin.php?idno=360150>.
- (2002). “Kruya”. Erişim Tarihi: 12.07.2015. <http://www.tdvia.org/dia/maddesnc.php?MaddeAdi=kruya>.
- Lala, Avni. (2015). “Arnavutluk’taki Bektaşî İnanç ve Ritüellerinin Sosyolojik Analizi”. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Bursa.
- Michel, Robert. (1909). *Mostar*. Prag: Bellman Yayınları.
- Miçijević, Senad. (2004). *Blagaj*, Mostar: Slovo-Mostar Yayınları.
- Ocak, A. Yaşar. (2005). “Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri”. Erişim Tarihi: 13.07.2016. <http://www.slideshare.net/enentelektuel/alevi-ve-bektai-nanlarnn-slam-ncesi-temelleri-ahmet-yaar-ocak>.
- (2011). *Popüler İslâm’ın Balkanlar’daki Destani Öncüsü Sarı Saltık*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Okiç, Tayip. (1952). “Sarı Saltuk’a Ait Bir Fetva”. Erişim Tarihi: 31.08.2016. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/1684/17952.pdf>.
- Popovic, Aleksandre. (1995). *Balkanlarda İslam*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Uludağ, Süleyman. (2002). “Keramet”. Erişim Tarihi: 26.08.2016. <http://www.tdvia.org/dia/ayrmetin.php?idno=250267>.
- Veinstein, Gilles. (2011). *Osmanlılar ve Ölüm*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ekler-Fotoğraflar

Fotoğraf 1- Kruja Dağı'ndan Kruja'nın Görünümü

Fotoğraf 2-3- Sarı Saltık'ın Dağdaki Heykeli-Sarı Saltık İçin Mum Yakılan Dağdaki Mekân

Fotoğraf 4-Sarı Saltık'ın Dağdaki Makamı

Fotoğraf 5- Dağdaki suyun aktığı yer

Fotoğraf 6-7-Sarı Saltık'ın Ayak İzi ve Ziyaretgâhı

Fotoğraf 8-9- Ziyaretgâh